

Na i Dusidusi ni Veika me Dikevi

Na i naki ni vakadidike e cakava na Vale ni Volavola ni Inspectorate, me vakaraitaka na veika e yaco tiko e na loma ni vale ni veivesu. E na vukea na kena kilai vakatotolo na leqa e rawa ni basika me bolei kina na veiqaravi e caka tiko, kei na veika e rawa ni caka me vakavinakataki cake kina na veiqaravi raraba. ka ra vakauqeti na vale ni veivesu tale e so me ra vakamura.

E bibi sara na vakadidike e dau caka, ni vakadeitaka ni tu galala na Veitabana ni Veivunauci (Corrections system) me qarava na nona i tavi. E yavu ni kena dau dikevi na veiqaravi e caka tiko e na vale ni veivesu, sa i koya na nodra taqomaki ka qaravi e na yalo loloma ko ira era tiko vakavesu, e na kena vakamuri na veika oqo.

- vakamatatataki na veika taucoko sara me baleta na bula kei na veiqaravi e caka tiko e na vale ni veivesu, kei na veika e rawa ni vakavuna na veileqa a dau basika,
- na kena vakadutaitaki na i tuvaki ni veika e yaco dina tiko e vale ni veivesu, me vaka na kena cicivaki, na veiqaravi, kei na veika e vakatarai me caka, e na ruku ni lawa ni matanitu kei na lawa ni vuravura raraba, kei
- na kena vakarautaki ka vakaraitaki na i tukutuku e kumuni rawa, kei na veika e vakaturi kina, me vakatorocaketaka na nodra qaravi na tiko vakavesu.

Na i Dusidusi ni veika me Dikeva na Vale ni Volavola ni Inspectorate, e vakamacalataki kina na i vakarau ni veiqaravi kei na i tuvaki ni i tikotiko e gadrevi me tu e na dua na vale ni veivesu. E wili kina na veika me ra vakasamataka ko ira era vakaitavi e na vakadidike, me vaka na nodra qaravi na tiko vakavesu kei na i tuvaki ni vale ni veivesu. E tu e levu tale na ka e rawa ni okati e na vakadidike e caka, me rawati kina na i vakatagedegede e gadrevi me tu e na dua na vale ni veivesu.

Na i Dusidusi ni Veika me Dikevi, e na vukei ira era vakaitavi e na vakadidike, me ra vakaraitaka vakadodonu sara na veika era kunea ka raica e matadra, me baleta na nodra qaravi kei na nodra i tikotiko ko ira era tiko vakavesu e Niu Siladi. Era na tovolea na dau vakadidike me ra raica ka vakadinadinataka ni ra sa qaravi tiko ko ira era tiko vakavesu e na i vakatagedegede e gadrevi.

E va na ulutaga bibi e yavutaki kina na vakadidike:

- Veitaqomaki: Na taqomaki ni nodra bula na tiko vakavesu
- Veivakarokorokotaki: Na nodra rokovi vakatamata na tiko vakavesu
- Yaga ni veika era vakaogai kina: Me soli vei ira na tiko vakavesu me ra cakava na veika e na rawa ni yaga vei ira
- Veimaliwai kei ira na lewe ni vanua: Me ra vakarautaki na tiko vakavesu e na bula veimaliwai kei ira na lewe ni vanua e na gauna era sa sereki kina, ka vukei ira me ra kua ni cala tale vakalawa

E 10 na ulutaga me baleta na bula e na vale ni veivesu, e gadrevi me ra vakasamataka ko ira era vakadidike:

- Na veiciqomi e na curu ki na vale ni veivesu
- Na i matai ni vica na siga ni tiko vakavesu
- Na veitmani kei na veitokiyaki
- Na bibi ni veiqaravi e caka tiko
- Na veika me baleta na i tuvaki ni bula
- Na veika era tu vakavolivoliti ira
- Na vinaka ni i tuvaki ni veika taucoko

- Na yaga ni veika era cakava
- Na veimaliwai ni ra sa suka
- Ko ira era veiqaravi e vale ni veivesu

E yavutaki na veika me dikevi mai na veika e virikotora na kena Matabose ni Vuravura, na United Nations Standard Minimum Rules (SMR), me baleta na nodra qaravi na tiko vakavesu, Treatment of Prisoners, (ka kilai tale ga me ' Nelson Mandela Rules'), vata kei na veika tale e so ka namaki me dikevi e na ruku ni lawa na HM Inspectorate of Prisons Expectations. (E tautauvata kei na veika e dikevi mai Igiladi me baleta na veiqaravi, kei na vanua era tiko kina vakavesu na turaga). E dina ni ra okati taucoko sara na tiko vakavesu e na veika me dikevi e na ruku ni lawa nei Nelson Mandela, ia sa qai vakacurumi e na i Dusidusi ni Veika me Dikevi na veika me baleti ira vakatabakidua na marama kei ira na vakasalewalewa ni duatani sara na veika era gadreva.

E duidui na veiqaravi me caka vei ira na turaga, marama kei na vakasalewalewa era tiko vakavesu, ni yavutaki mai na lawa ni vuravura raraba me baleti ira na marama era tiko vakavesu, kei ira na marama era cala vakalawa, ia era sega ni tiko vakavesu, ka yacana na United Nation Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders (yacana na Bangkok Rules), kei na Yogyakarta Principles (me baleta na i vakarau ni nodra veidomoni kei na nodra vakadeitaka se ra tagane se yalewa). E basika mai oqo me tokona na veika e okati e na Nelson Mandela Rules. E vakaraitaka na Vale ni Volavola ni Inspectorate, ni veika e basika cake mai e na nodra qaravi na marama kei na vakasalewalewa, ka kovuti kina na nodra i tavi na i tubutubu kei na qaravi ni bula raraba, e na vakayacori tale ga e na nodra qaravi na turaga.

Na i vakatagedegede yadudua sara, e yavutaki mai na dua vei ratou na Nelson Mandela Rule, Bangkok Rule se Yogyakarta Principle.

E kila na Vale ni Volavola e qarava na vakadidike, na Office of the Inspectorate, ni ra lewe levu duadua na Māori e na veivale ni veivesu e Niu Siladi, ni vakatautauvatani kei ira na veimata tamata tale e so. O koya gona, e vakayagataki kina e so na i dusidusi kei na i tuvatuva me baleti ira vakatabakidua na Māori, me sotavi kina na veika me yaga dina sara vei ira. E na gauna e dikevi kina na nodra qaravi kei na veika e vakavolivoliti ira na tiko vakavesu, era na vakasamataka tiko ko ira era cakava na vakadidike, na veika taucoko sara me baleta na cicivaki ni vale ni veivesu kei na veika taucko e dau yaco kina, ka rawa ni tatara e na nodra bula na Maori era tiko vakavesu.

Na dikevi lesu ni vakadidike

E na dau dikevi lesu vakawasoma na i Vakatagedegede ni Veiqaravi e caka tiko, me kilai kina ke sa vakayacori tiko na veika me yaga vei ira na tiko vakavesu, ka sa vakamuri tiko na i dusidusi ni matabose ni vuravura, na United Nations, me baleta na i vakatagedegede ni veiqaravi me caka vei ira na tiko vakavesu, kei na vale ni veivesu.

Na i dusidusi ni dikevi ni i vakatagedegede ni bula me baleti ira taucoko na tiko vakavesu

Na Yavu ni Veiqaravi

E okati e na yavu ni veiqaravi oqo na veika taucoko sara e vakayacori e na vale ni veivesu, ko ira era veiqaravi kina, kei ira era tiko vakavesu.

1. Me ra qaravi na curu tiko e vale ni veivesu e na vakarokoroko kei na veidokai.
2. Na taqomaki na nodra bula yadua ko ira era tiko e vale ni veivesu: ko ira na tiko vakavesu, ira na kena i vakalesilesi, ira era veiqaravi, kei ira na vulagi.

3. Me kua ni caka vua e dua e tiko vakavesu na veivakararawataki, veivakatotogani, se i valavala tawa kilikili. Me ra taqomaki taucoko na tiko vakavesu mai na veika oqori. E sega ni dua na yavu ni kena vakayacori.
4. Era na tokoni ko ira era vakararawataki se vakatotogani, se caka vei ira e dua na i vakarau tawa kilikili e na nodra qaravi. Era na tokoni e na veika e leqa tiko e na nodra bula, ka ra na tokoni tale ga kevaka era via kauta ki na tabana vakalawa na veika e caka vei ira.
5. Era sega ni vakaduiduitaki vakalawa na tiko vakavesu, ka na vakacegui na nodra gagadre, vakabibi vei ira era dau vakaleqai vakarawarawa.
6. E na soli vei ira na tiko vakavesu na veivuke kei na veiqaravi me veiganiti kei na veika era gadreva, ke vakaleqai tu na i tuvaki ni nodra bula vakayago, nodra vakasama, se leqa cava tale era sota kaya tiko.
7. E dola tu vei ira era sa vakasukai mai na vale ni veivesu me ra curu ki na veisoqosoqo se veisala ni veitokoni era tu, me vukea na nodra veimaliwai kei ira na lewe ni vanua, ka vakarawarawataka na nodra bula e taudaku ni vale ni veivesu.
8. Na bula e na loma ni vale ni veivesu e rawa ni vukea na i tavi ni tamata yadua, me vakatorocaketaka na i vakarau ni nona bula kei na nona raici koya vakaikoya.
9. E kauta tani na galala ni tamata yadua na tiko vakavesu, ka sega ni dodonu me ra la'ki vakacolati tale e na so na i totogi, me kuria na i totogi ni nodra sa tiko vakavesu.